

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, к.і.н., доцента Телухи Світлани Степанівни
на дисертаційну роботу
Білас Юлії Валеріївни

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ, ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ТА
ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ С. В. ПИЛИПЕНКА (1891–1934 рр.)

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 – Історія та археологія

Детальний аналіз дисертаційної роботи Білас Юлії Валеріївни на тему «Життєвий шлях, творчий доробок та громадська діяльність С.В. Пилипенка», що представлена для захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», дає змогу зробити комплексний висновок щодо її актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності та значущості отриманих результатів, наукової новизни, теоретичної та практичної цінності.

Сьогодні, в умовах російсько-української війни, особливої значущості набувають наукові розвідки, присвячені дослідження життя та діяльності українських письменників, громадських діячів, життя та діяльність яких було обірване політичними рішеннями та ідеологічними догмами радянської епохи, а особистий внесок у розвиток української національної ідеї та персоналія перебували в тіні довгий час.

1. Актуальність теми та зв'язок з науковими планами і програмами

Аналіз змісту дисертації Білас Юлії Валеріївни дає підстави стверджувати, що дослідження присвячене актуальній науковій проблемі. Одним з найбільш насичених історичних етапів української історії залишається перша третина ХХ століття. Цей час зумовлений великою концентрацією революційних та державотворчих процесів на геополітичній карті світу. Вітчизняна ж історія зазначеного періоду сповнена сторінками відчайдушної боротьби за українську самостійність як за часів імперської доби, так і після неї. Поразка Української революції, та побудова більшовицької держави не стали на заваді збереженню української самоідентифікації в культурі, мистецтві і науці. Відродження національної ідеї фактично продовжувалося паралельно з розгортанням деструктивної репресивної політики проти української інтелігенції протягом 1920-х – 1930-х рр.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі українознавства, культурології та історії науки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» за планами науково-дослідних робіт

відповідно до ініціативної науково-дослідної роботи «Розвиток науки, освіти та культури Слобідської України другої половини XIX ст. – початку XXI ст.» (ДР № 0122U201252).

3. Наукова новизна одержаних результатів

Дисертація містить наукову новизну, серед найбільш суттєвих доробок автора можна назвати наступне:

- Вперше в історіографії було здійснено комплексний історико-науковий аналіз життєвого шляху, професійного і громадського доробку С. В. Пилипенка;
- Запроваджено до наукового обігу велику кількість неопублікованих архівних документів та інших історичних джерел, які сприяли відтворенню невідомих і маловідомих досі сторінок життя митця;
- Вперше використано журналістичний і художній доробок С. Пилипенка як історичне джерело;
- Спираючись на потужну джерельну базу систематизовано магістральні напрями діяльності Сергія Пилипенка, які не обмежувалися письменництвом;
- З'ясовано значення персони діяча не лише в українській літературі а і в громадсько-політичному, науковому і соціокультурному середовищі України першої третини XX століття;
- Оцінено діяльність С. Пилипенка у напрямку об'єднання та гармонізації української національної ідеї із засадами комунізму за часів розгортання репресивної політики проти української інтелігенції;
- Вперше визначено етапи і форми меморіалізації репресованого діяча в умовах радянської дійсності і доби незалежної України.

4. Практична цінність одержаних результатів та рекомендації щодо їх подальшого використання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що відтворення комплексної наукової біографії Сергія Пилипенка може бути використане у розробці як узагальнюючих праць з історії України, так і у розробці програм спецкурсів з історії української культури та історії Слобожанщини, історичного краєзнавства, історії м. Харкова першої третини XX століття. Проаналізований доробок Сергія Пилипенка відкриває нові перспективні напрями дослідження історії шевченкознавства, історії української журналістики і музеєзнавства. Фактичний матеріал може оптимізувати меморіалізації постаті Сергія Пилипенка в історико-культурному просторі та бути залученим в музейних установах, зокрема в Меморіальному музеї С. Пилипенка в музейному комплексі ХНУМГ ім. О. М. Бекетова.

5. Повнота викладення матеріалів дисертації в наукових працях, які опубліковані автором:

1. Білас Ю. В. «Odvertyj lyst do vsix» Сергія Пилипенка. Латинізація української писемності в добу національного відродження. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2022. Дніпро: Дніпровський національний університет імені О. Гончара. С. 152–157.

2. Білас Ю. В. Сергій Пилипенко – «студент революції». Роки навчання українського письменника в університеті Святого Володимира. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: "Історія України: Українознавство: історичні та філософські науки"*. 2023. Випуск 35. С. 27–36.

3. Білас Ю. В. Український письменник та громадський діяч Сергій Пилипенко. Шлях із забуття в безсмертя. *Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія» №7 (25)*. 2024. С. 1221–1234.

4. Білас Ю. В. «Це був невтомний Пилипенко – письменник, шевченкознавець...». Збиральницькі експедиції українського письменника та громадського діяча С.В. Пилипенка як внесок у розвиток шевченкознавства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2024. Вип. 39. С. 92–100.

5. Білас Ю. В. Націонал-комуністичні риси в діяльності С. Пилипенка доби «червоного терору» 1920–1930-х років. *Українознавство*. 2024. Вип. 4. (93). С. 210–221.

6. Аналіз змісту дисертації. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Робота Білас Ю. В. є завершеною науковою роботою, містить анотацію – українською та англійською мовами, вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел і літератури, додатки.

Дисертаційна робота присвячена відтворенню комплексної наукової біографії українського письменника та громадського діяча С. В. Пилипенка, а також персоніфікації його особистого внеску у розвиток української національної ідеї, української науки і культурно-мистецького середовища першої третини ХХ століття.

Об'єктом дослідження є соціокультурне середовище України першої третини ХХ в контексті діяльності провідних представників української національної еліти.

Предмет дослідження – відтворення біографії і багатомірних напрямів діяльності видатного українського письменника та громадського діяча С. В. Пилипенка (1891–1934); Відображення ролі діяча в громадському, військово-політичному, науковому і культурно-мистецькому середовищі першої третини ХХ століття.

Метою дисертаційного дослідження є здійснення системного відтворення наукової біографії і реконструкції життєвого шляху українського письменника Сергія Володимировича Пилипенка.

Дисертація складається із чотирьох розділів. Перший розділ присвячено історіографічному аналізу наукової і науково-популярної літератури, що дозволяє визначити як попередній ступінь дослідження обраної теми, так і сприяє визначенню новітніх напрямів наукового пошуку відомостей про діяльність С. В. Пилипенка. В історіографії виділено два основних хронологічних періоди – радянський, та період української незалежності. Наукові праці радянського періоду мають узагальнений та, навіть, обмежений характер, часто «забарвлені» ідеологічною складовою. Пожвавлення наукових досліджень, присвячених українським репресованим діячам відбулося у період відновлення української незалежності і триває нині. Зокрема історіографічна база була розподілена на тематичні блоки: праці, що присвячені Сергієві Пилипенку; історичним процесам доби, в якій мешкав діяч; історії розвитку українського літературного життя і трагедії «Розстріляного відродження»; історії української науки кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.; біографіям сучасників С. В. Пилипенка. Зміст першого розділу висвітлює різноманіття історичних джерел, які були покладені в основу джерельної бази. Джерельна база представлена сукупністю архівних документів, періодичних видань, епістолярію, мемуарів, усно-історичних джерел і речових пам'яток. Проведення комплексного дослідження особистості Сергія Пилипенка й висвітлення невідомих сторінок його біографії відбувалося на основі використання різноманітних принципів і методів наукового дослідження.

У другому розділі вперше представлено генеалогічне дослідження родини Пилипенків кінця ХІХ – початку ХХ століття, проаналізовано роки навчання С. Пилипенка в Першій Київській гімназії, розкрито умови формування фахового хисту діяча під час навчання в Університеті Святого Володимира. Висвітлено освітню і викладацьку діяльність митця після відрахування з університету, а також проаналізовано його участь у Першій світової війни. Зокрема, шляхом опрацювання газетної періодики 1910-х рр. охарактеризовано журналістську й редакторську діяльність С. Пилипенка у перші повоєнні роки.

Третій розділ присвячено оцінці ролі і місця діяча в зародженні і розгортанні нової літературно-мистецької генерації у Харкові, який виступав столицею УРСР. Спираючись на джерельну базу визначено і структуровано основні напрями діяльності Сергія Пилипенка в першій половині 1920-х рр. Складено оцінку його особистого внеску як в розвиток мистецтва, так і в політико-ідеологічну просвіту селянської та міської громадськості. Аналізуючи багатомірну діяльність С. Пилипенка, в тому числі його членство в Президії Державної правописної комісії 1927 року було визначено роль особи С. Пилипенка в діяльності партії, а також його вплив на соціальне, наукове і культурно-мистецьке середовище Харкова першої половини 1920-х рр. У розділі простежено риси власних націонал-комуністичних переконань С. Пилипенка, які згодом суттєво вплинули на подальшу долю митця. Отже,

досліджено причинно-наслідкові зв'язки між націонал-комуністичною діяльністю С. Пилипенка та подальшою інкримінацією проти нього з боку партійного керівництва.

Четвертий розділ присвячений висвітленню репресивного процесу проти Сергія Пилипенка. Змістом проаналізовано кримінальну справу проти митця та процес поступового викреслення його особистості з професійного, громадського й культурно-мистецького простору. Зокрема четвертий розділ присвячено шляху історичної реабілітації Сергія Пилипенка, поверненню колективної пам'яті, відродженню історичної справедливості. У розділі приділено увагу основним етапам меморіалізації його особистості.

7. Достовірність отриманих результатів та висновків

Достовірність отриманих результатів зумовлено поставленими метою та завданнями, а також використанням відповідної загальнонаукової та конкретно історичної методології дослідження. Крім того, достовірність заявлених положень обґрунтовується комплексним підходом у вивченні визначеного об'єкта, що також зумовлює і низку певних принципів, методів та підходів, які були використані в процесі дослідження.

8. Оформлення дисертації, дотримання вимог академічної доброчесності та повнота викладення наукових положень та результатів в опублікованих працях

Дисертацію виконано з дотриманням вимог академічної доброчесності, отримані результати дають підстави говорити про оригінальність роботи. У тексті містяться авторські ідеї, і не виявлено використання ідей інших науковців без посилання на їх роботи.

Основні ідеї автора та результати дослідження викладено у п'яти фахових статтях, крім того дисертантка активно брала участь у всеукраїнських та міжнародних конференціях, що є свідченням апробації результатів, які викладено у дисертаційному дослідженні.

9. Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи

Дисертаційне дослідження Білас Юлії можна оцінити в цілому позитивно, проте маємо висловити наступні зауваження та рекомендації, що можуть бути використані автором у подальших дослідженнях:

У вступі, не дуже зрозумілою є обґрунтування актуальності дослідження та фокусі на біографістиці у зв'язку з об'єктивним аналізом державотворчих процесів в Україні на різних історичних етапах. На момент вступу не зрозумілим є акцент на важливості саме генеалогічного дослідження родини та оточення Сергія Пилипенка, він стає більш доречним та обґрунтованим у відповідному розділі далі.

Окремі місця в тексті є не зовсім зрозумілими та потребують більшої аргументації та пояснення, наприклад: «розгортання нової літературної

генерації», «повернення колективної пам'яті», «історична справедливість». Особливо термін «національна ідентичність», який в дослідженні подається в контексті етимології та історичності, також вказано умови в яких формувався Сергій Пилипенко, але в дисертаційній роботі не вказано на його ідентичність.

В роботі гарно висвітлено діяльність С.В. Пилипенка в армії, зазначені напрямки діяльності, сказано що війна та партійна діяльність вплинули на особистість, але не розкрито зміни психологічного стану, хоча зазначено що вплив мав.

Сюжет роботи, щодо симпатії до селянства та зміні партійній приналежності, не відображає та не відслідковує зміни, які позначилися на діяльності героя, зміні поглядів, фокусів що висвітлював на сторінках газети про селян в новій політичній ролі.

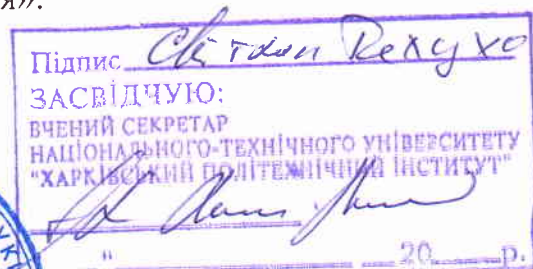
При цьому ці зауваження не впливають на загальну цінність та унікальність роботи, що посяде гідне місце в різних дисциплінах, в тому числі історії, літературі, біографістиці, культурній антропології, соціальній історії тощо. Висловлені зауваження носять передусім рекомендаційний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

10. Висновки

Дисертаційна робота Білас Ю.В. є завершеною науково-дослідною роботою, яка містить науково-обґрунтовані результати, має наукову новизну, а також дає перспективи для подальших досліджень у напрямку історичного пам'яткознавства. Тема дослідження відповідає галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» та спеціальності 032 – «Історія та археологія».

Отже, дисертаційна робота Білас Юлії Валеріївни «Життєвий шлях, творчий доробок та громадська діяльність С.В. Пилипенка», є самостійною, актуальною, завершеною науковою працею, її висновки є цілком обґрунтованими, вона відповідає вимогам 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціальної вченої ради Закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44 та вимогам до оформлення дисертації МОН України від 12.01.2017 р. № 40, а сам автор, Білас Юлія Валеріївна, заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Рецензент – кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства,
культурології та історії науки
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
25.04.2025

Світлана ТЕЛУХА